

1. Des del segle XV fins al XIX la representació de les ciutats va ser atribuïda a pintors i dibuixants informatius, que van fer rares però memorables creacions d'aquest tema. Aquests mestres, italians i flamencs sobretot, les van desxifrar per mitjà d'interpretacions sintètiques, que mostraven estilitzadament i selectivament els llocs i les arquitectures més assenyalades. Dit ben curt, resumien la vila als millors símbols de la pròpia urbanitat. Doncs bé: imaginem ara que per una màgia estranya revivíssim Lorenzetti, del Cossa, o el nostre Laborde, i els poséssim en la conjuntura d'haver d'explicar les ciutats d'avui en una síntesi creativa que només ensenyés aquells espais públics pels quals la gent reconeix la seva pròpia ciutat. Quin embolic! És lícit pensar que, gairebé sempre, haurien de triar àmbits heretats d'altres períodes històrics: recolzes del teixit medieval, places regulars dites barroques, centres de petites urbanitzacions vuitcentistes o bé buits i escaïns en el ple de la ciutat generats per la mateixa irregularitat del procés urbanitzador. La ciutat contemporània aportaria ben pocs motius a aquestes representacions imaginàries. La indiferència per l'espai públic en el modern creixement urbà ha comportat, de fet, la negligència dels seus components més singulars i tàcitament l'absència dels seus signes millors. El sentiment col·lectiu d'aquesta mancança és latent des de fa molts anys i ha estat formulat periòdicament per la cultura que se n'ha fet ressò en les seves manifestacions. Al nostre país l'arribada de la democràcia i el canvi de poder en les administracions locals va generalitzar el debat sobre l'espai públic urbà i arreu es va fer propòsit d'esmenar la situació. Tots els municipis van trobar espais residuals en bona situació, i d'allò més inhòspits, bancs de proves excel·lents on assajar la metamorfosi conductora als nous símbols urbans anhelats; els concursos per a les places de la Constitució arreu de Catalunya i, sobretot, el conjunt de més de cent operacions, endegades per l'Ajuntament de Barcelona en el període que O. Bohigas va dirigir la Delegació de l'Àrea d'Urbanisme, fan palesa l'empenta amb què es va escometre l'objectiu. Avui, molts dels projectes originats per aquella iniciativa justa i immoderada ja són obres construïdes (o bé estan a punt de ser-ho) i la gent ha començat a fer-les servir i n'intenta l'aprehensió. En el debat comú, la polèmica previsible ha degenerat, però, en reduccions tan empobridores com la disjuntiva «places dures-places jardí». Als arquitectes, com a tot creatiu, ens cal anar més enllà en el rigor crític i aprofundir en el coneixement del tema plantejat.

Les operacions encomanades aquests darrers anys presenten sovint una particularitat inoportuna: es tracta d'àmbits anòmals, carregats de tensions morfològiques, circulatòries i amb un perímetre irregular i descoratjador prefixat. Només en rares excepcions el dissenyador podrà definir el contorn de l'espai públic i encara més insòlitàment actuar sobre l'arquitectura del recinte. Res més lluny doncs dels espais closos del barroc, on l'artista condensava l'aten-

1. From the 15th century until the middle of the 19th, the mapping of cities has been the task of draftsmen and artists who have produced memorable, if rare, creations. Especially Italians and Flemish, these experts unravelled the secrets of cities through synthetic interpretations which selected and represented only the most outstanding features. In other words, they reduced the town to its most representative symbols. Let's imagine that by unusual magic we could make Lorenzetti, or del Cossa, or our Laborde come back to life and let's suppose we had him explain modern-day cities only in terms of those public spaces people identify with their city. «What a mess!» It is legitimate to think that they would almost always have to choose from a vast array of fragments of other periods of history: isolated meanders of Medieval urban fabric, regular squares termed Baroque, small 18th-century developments, or, simply, gaps and breaches in the heart of the city produced by the very irregularity of the city's growth. Contemporary cities would offer very few motifs for their maps. The lack of interest for public space characteristic of modern urban development has created a negligence of its more unique elements and, tacitly, the absence of its best symbols. Public sentiment on this has been latent for many years as demonstrated by the fact that forms of culture periodically echo this situation. Our transition to democracy and the substitution of power that took place in the city administrations contributed to consolidate the debate on public space and to create an awareness of the need to make amends. Every township eventually found residual spaces in good locations and turned the more inhospitable ones into an excellent trial ground where they could attempt the urban transformation required to obtain the longed-for symbols of the city. The public contests for the many Constitution squares throughout Catalonia and, above all, over one hundred commissions by the Township of Barcelona while O. Bohigas was in charge of the Urban Design Office evidence the enthusiasm and force behind these operations. Many of these projects generated by this fair and immoderate initiative are now finished works (or nearly) and people are starting to try to understand them and use them. Predictably, public debate has been steered off to inane issues such as «hard squares vs. garden squares.» Architects perhaps ought to go beyond criticism and delve into the topic proposed by this paper.

These last few years commissions often present an inconvenient particularity: the sites are non-standard locations where there are many morphological stresses, circulations are abnormal and the boundaries irregular and discouraging from the start. Only seldom may the designer himself define the contour of the public space, and even, less frequently may he have the opportunity to incide on the surrounding architecture. There is thus nothing more removed from the enclosed spaces of the Baroque period, where the artist focused his attention on the image of the surrounding archi-

NOTÍCIES DE LA CIUTAT RECOBRADA

ON THE REINSTATEMENT OF CITIES

Enric Serra

ció del projecte en la imatge de l'arquitectura perimetral; el seu arbitri dictava les proporcions exactes de l'espai públic i la geometria i textura del teló de fons. Ara el problema es presenta, més aviat, com se li brindà a Pere Falqués l'any 1895 en l'ampli espai al capdamunt de la Rambla. Calia transformar l'esplanada en un objecte cultural significatiu. La matèria objecte de projectació era l'esplanada mateixa. Només en la primera de les tres variants presentades l'arquitecte es va veure amb cor d'atorgar un ordre a l'espai públic sense l'ajut de l'edificació. Aquell dibuix de la plaça de Catalunya resolva qüestions força complicades amb l'aplicació d'una geometria regular al sòl i una porxada perimetral. El projecte de Pere Falqués per a la plaça de Catalunya ens ajuda a desxifrar l'enigma corresponent a la primera matèria que manega avui dia l'arquitecte en la creació d'espais urbans singulars. El propi sòl, els artificis genèricament denominats mobiliari urbà i eventualment certes plantacions són el magre capital de què disposa. Amb aquesta carestia d'elements cal compondre una suma que sigui alhora solució d'enrevessats problemes funcionals i satisfacció de la justa demanda de bellesa i contingut simbòlic. Així, la feina de l'arquitecte, més que mai, consisteix a treure el màxim partit d'una mala situació.

Pel que fa a aquesta «primera matèria» voldria temptar, des d'un punt de vista personal, una arriscada miscel·lània d'especulacions tècniques i estètiques que sovint es presenten dissociades. *El sòl*, matèria susceptible de ser modelada, és el principi central del projecte; i el reconeixement del seu caràcter, l'operació prèvia indispensable. El projecte de la topografia permet innumerable opcions al dissenyador, des de potenciar el propi caràcter del lloc fins a la manipulació del relleu al límit de recrear-ne un de nou completament artificial (la plaça-sala hipòstila del parc Güell seria, en aquesta lectura, l'artifici extrem, on el terra esdevé una arquitectura autònoma i se sobreposa al relleu natural). Un canvi de nivell defineix un espai, modifica el punt de vista i fins i tot pot alterar l'escala d'un espai massa ampli. Una diferència de cotes comporta una divisió en zones i el naixement d'una col·lecció d'arquitectures de l'espai públic (escales, rampes, murs, baranes) per tal d'enllaçar-les. La secció (o bé un sistema d'elles) és el millor instrument de projecte per a la verificació i representació de les transformacions ideades; en aquest sentit, la secció general del projecte per al Moll de la Fusta és paradigma de manipulació creativa dels nivells de sòl i alhora eina adequada per a la lectura i interpretació d'aquesta notable proposta urbanística. *La pavimentació urbana* és l'acte definitiu que transforma el relleu del sòl en un sistema de superfícies artificials, planes, sòlides i permanents. Les textures del paviment suggereixen activitats diverses i contribueixen a l'establiment d'un caràcter visual general. Aquesta importància òptica de la superfície del sòl públic sedueix l'arquitecte, que sovint resol la seva configuració estètica amb l'ajut de la geometria i en els millors exemples tot res-

tecte and where his judgment decided on the exact size not only of the public space but also of the form and texture in the background. The situation today is often the one Pere Falqués came across in 1895 when he was commissioned to do the extension of the space heading Las Ramblas. The idea of the project was to transform the esplanade into a culturally significant symbol. The target of this project was the esplanade itself. Even in his first proposal Falqués was brave enough to bring order to the public space without any help from the surrounding architecture. This drawing of Plaza de Cataluña resolved very complex questions by applying the idea of floor patterning to the geometry of the site and by means of a perimetral covered walk. Falqués' project may help us unravel the mystery of how an architect handles his «raw material» to create unique urban spaces nowadays. The floor itself, the devices collectively termed urban furniture and eventually certain green areas are the meagre capital at his disposal. With prices as high as they are, he must figure out a sum that, at the same time, guarantees a solution to the tangle of functional problems and to the fair expectation of beauty and symbolic content. Now more than ever before an architect's task is to make the best of a particularly bad situation.

On the subject of this «raw material», I would like to attempt to rearrange from a personal point of view a hazardous set of miscellaneous technical and aesthetic considerations which are often regarded as unrelated. A pliable element, *the ground* is a project's starting point just as acknowledging its presence is a first indispensable requirement. The topography study enables a designer to be in a position to choose from a myriad of alternatives ranging from potentiating the character of the site to manipulating its outline to the extreme of creating an entire new artificial site (the hypostyle at Park Güell in this sense would be an extreme artifice as here the pavement becomes autonomous architecture superimposed on the relief). Changing the level of a space redefines it, modifies the point of view and may even alter the scale of too big a space. A sloping terrain gives rise to zone division and a gamut of architectural elements (stairways, ramps, walls, railing) to interconnect all zones. Sections are a project's best tool to attest and represent the transformations it intends. In this sense, the general section of the project for Moll de la Fusta is an outstanding example of creative manipulation of ground levels and, at the same time, an adequate tool to read and interpret this remarkable urban design proposal. *Urban paving* is the fundamental operation which transforms the ground relief into a network of artificial, flat, solid and permanent surfaces. Pavement textures suggest different activities and contribute to create an overall visual character. This visual importance of the surface of public space pavement is seductive for the architect who often solves its aesthetic composition with the help of

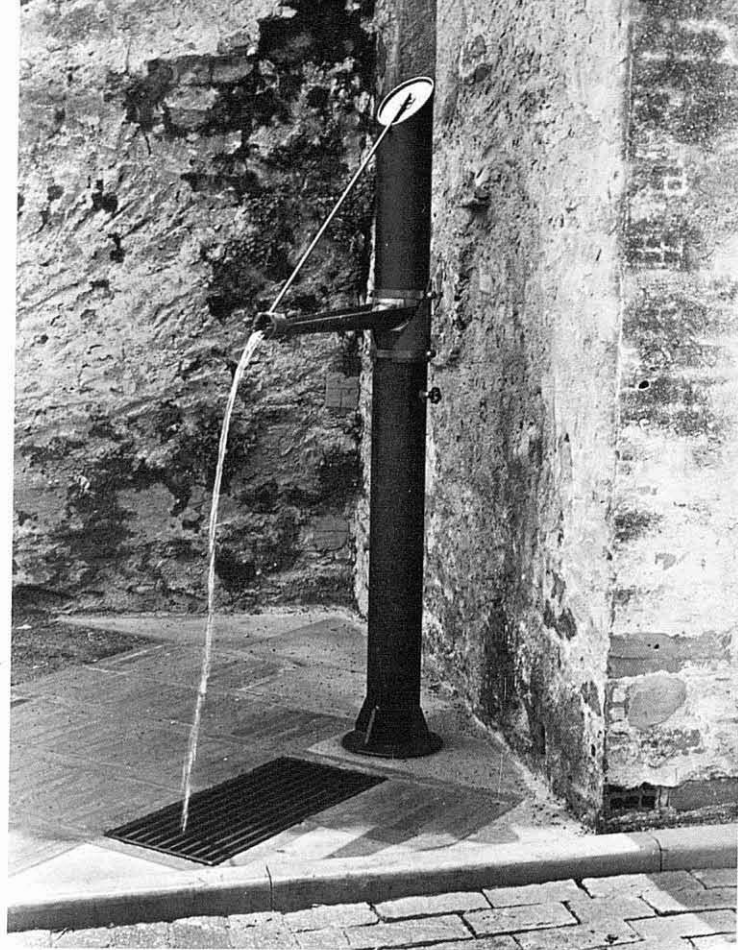
El disseny de l'espai públic ha estat tema emergent dels últims anys en què la pavimentació, el jardí, les infraestructures..., han obert territoris projectuals d'escassa tradició dins la nostra cultura. Lamentem no poder publicar, perquè no ens han estat facilitats, els textos que havíem sol·licitat i que havien de recollir l'experiència de l'Ajuntament de Barcelona en aquest camp. Experiència que ha estat clarament responsable del canvi de sensibilitat col·lectiva en relació amb aquesta problemàtica.

The design of public space has undergone an upsurge during the last few years. Pavement projects, gardens and infrastructural work, among others, have opened the way for a type of design that virtually has no tradition in our culture. QUADERNS regrets not being able to publish the articles (they were not made available) that had been requested regarding the experience the Township of Barcelona has had on this subjects. This experience has played a leading role in changing the overall attitude towards this series of problems.

1.2.3.4 Rellotge, banc, llum i font: plaça de Sants, Barcelona.
Arquitectes: H. Piñón, A. Viaplana, E. Miralles.

Clock, bench, light and fountain: Sants Square, Barcelona.
Architects: H. Piñón, A. Viaplana, E. Miralles.

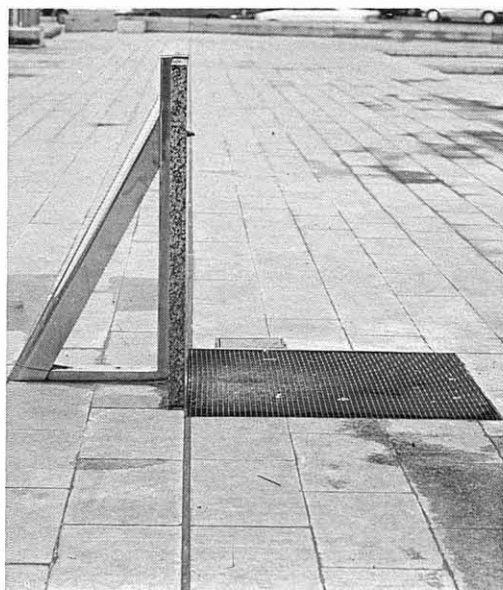
5

6

7

4

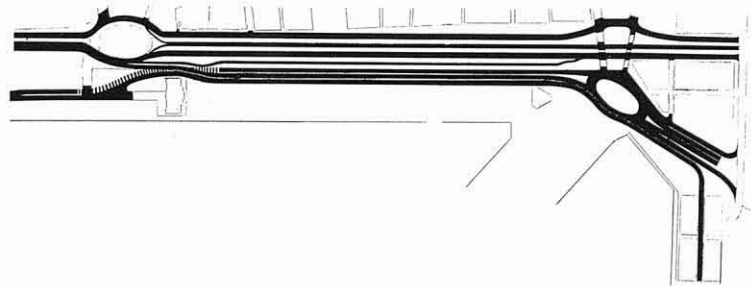
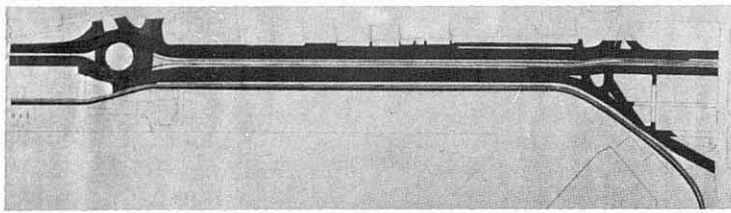
5 Font: Ullastret (Girona).
Arquitectes: J.L. Mateo.
Fountain: Ullastret (Girona).
Architect: J.L. Mateo.

6 Fanal: Plaça del Sol, Barcelona.
Arquitectes: J. Bach, G. Mora.
Lamp: Sol Square, Barcelona.
Architects: J. Bach, G. Mora.

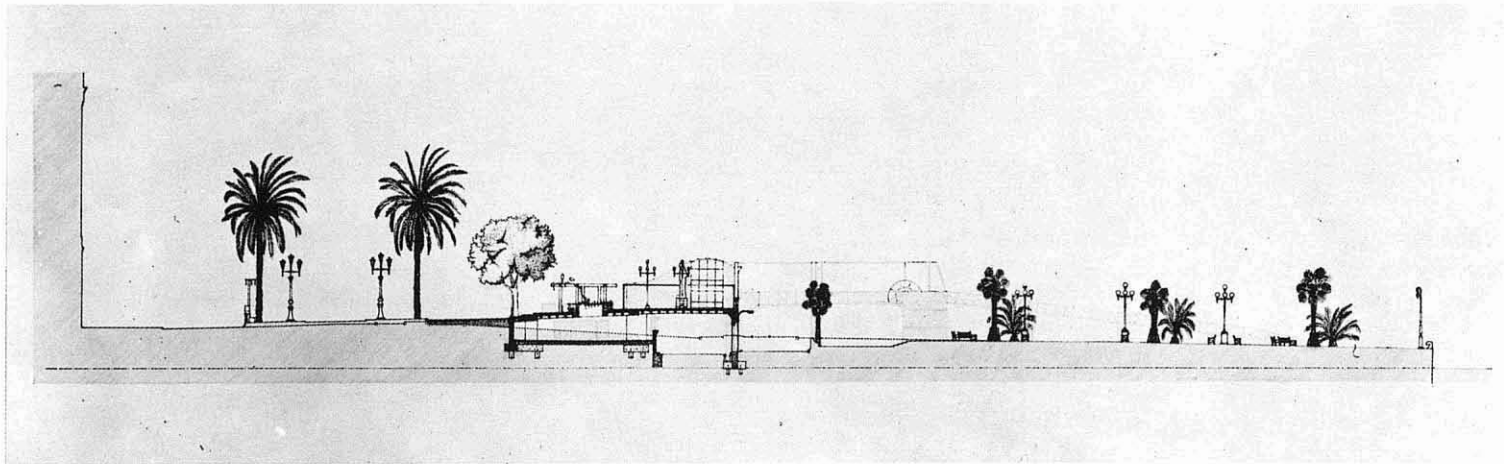
7 Lamparaalta: parc de l'Escorxador.
Arquitectes: B. Galí i M. Quintana.
Lamparaalta: L'Escorxador Park.
Architects: B. Galí and M. Quintana.

pectant el principi «unitat en la diversitat» que tan bé coneixen els dissenyadors de catifes. La intersecció de plans i les juntes de materials diversos contenen un formidable potencial expressiu, i alhora reflecteixen el grau d'acabat d'aquesta arquitectura del terra. Tot un munt de condicions tècniques no podran ser oblidades: la recollida d'aigües substitutiva del drenatge natural, l'ús específic, la composició de juntes per tal d'evitar fractures. La pavimentació del casc antic d'Ullastret és l'exercici en què l'arquitecte ha anat més enllà en l'extracció de possibilitats expressives d'aquest component. *Mobiliari urbà* és el terme imprecís amb què s'al·ludeix a una miscel·lània quasi bé incomptable d'objectes disposats en l'espai públic per tal de fer-lo més útil, confortable o bell. El seu augment és constant (n'he comptat vint-i-set de diferents en 500 m² de vorera de l'Eixample) i malgrat que suggereix un ús progressivament intens de l'espai públic, amenaça per altra banda amb l'ocupació indiscriminada i total de les nostres places i carrers. Pel que fa a la feina de l'arquitecte, aquest calaix de sastre d'artefactes i suggestions li exigeix el compromís de la selecció i l'ordre. De vegades, però, un únic d'aquests elements atorga significació a un lloc urbà. Barcelona té una petita tradició en aquest sentit, i ocasionalment els seus arquitectes han fet d'aquests artificis objecte de reflexió i creació: els fanals de la plaça Reial i el banc ondulat al parc Güell de Gaudí, el banc-fanal de Pere Falqués al passeig de Gràcia i no tan lluny el quiosc de Josep Alemany a la Rambla, són signes d'un lloc en la ciutat. (El *banco catalano* d'O. Tusquets i Ll. Clotet és un altre bell moble urbà, però pensat per a la seva producció industrial i aplicació generalitzada). L'observació de les darreres intervencions ens descobreix la continuïtat d'aquesta pràctica; la versàtil *Lampara alta* de Beth Galí i M. Quintana al parc de l'Escorxador, la petita font de J.Ll. Mateo a Ullastret, moderna exageració expressiva del fet d'abocar l'aigua, i sobretot l'exuberant repertori d'exquisits i moderns enginyers de H. Piñón, A. Viaplana i E. Miralles a la plaça de l'Estació de Sants són la millor veritat de com aquests objectes-monuments contribueixen a assenyalar la ciutat. *L'enllumenat urbà* crea, per ell sol, l'espai públic nocturn, i cal no oblidar que molts d'aquests espais s'utilitzen tant de dia com de nit. La cosa forta és que per aplicació de l'absurd principi «més igual a millor», l'enllumenat artificial dels espais urbans esdevé sovint una mena de baf homogeni sense qualitats. La seva concepció es redueix a l'aplicació mecànica d'estàndards acceptats sense neguit, i oblidant sobretot que «l'obscuritat és necessària per a la creació d'un bell espai il·luminat»¹, i així podrem seguir amb l'aigua, substància evocadora d'efectes incomptables, i les plantacions, motiu de velles polèmiques, però no cal dir que no em posaré ara i aquí a esgotar el repertori de parts d'una anàlisi tan temerària com impossible. Per a la concepció d'un ordre nou amb aquests components, els dissenyadors apel·len a l'ajut de la història de l'arquitectura i la forma urba-

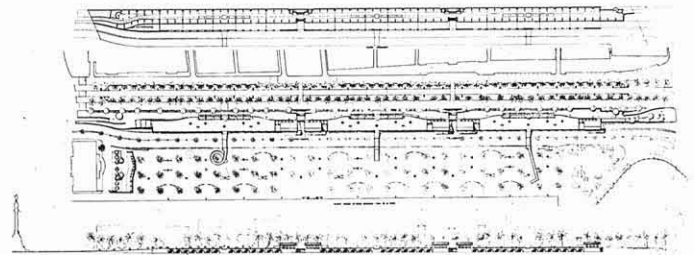
geometric patterns or—in the best cases—with the philosophy of being respectful of the principle known as «unity among diversity», which rugmakers know so well. The intersection of planes and the blend of diverse materials contain a formidable expressive potential and, at the same time, mirror the level of the finishes of this «ground architecture.» An entire series of technical considerations cannot be left out: artificial instead of natural drainage, specific use, the composition of joints in order to avoid cracks. A remarkable example of how an architect makes the best of the many expressive possibilities this element has to offer is the pavement of the Old Quarter of Ullastret. *Urban furniture* is an imprecise term we use to include a virtually endless gamut of miscellaneous objects usually present in public space which make them more useful, comfortable or beautiful. It is constantly growing (I have counted 27 pieces contained in 500 sq m in the *Eixample*) and while suggesting a progressively more intense use of the public space, it threatens to take over, indiscriminately, all our squares and streets. On the part of the architect, these kaleidoscopic devices and choices require him to be selective and orderly. Sometimes one sole element turns a site into something urbanistically significant. Barcelona, in this sense, has a minor tradition and, occasionally, its architects have looked upon these devices as an opportunity for reflection and a means to creation. The lamp posts in Plaza Real and the sinuous bench at Gaudí's Güell Park, Pere Falqués' bench/lamp post in Paseo de Gracia and, akin to this, Josep Alemany's kiosk on Ramblas are symbols of the sites they stand in. (The Catalan Bench by O. Tusquets and Ll. Clotet is another beautiful piece of urban furniture but conceived of to be mass-produced and located throughout the city.) A review of the last projects will reveal that this practice has been going on continuously. The versatile *lampara alta*, or tall lantern, by Beth Galí and M. Quintana at L'Escorxador Park; J.Ll. Mateo's small fountain at Ullastret, a modern-day expressive exaggeration of the custom of fetching water; and above all, the exuberant repertoire of exquisite and modern devices by H. Piñón, A. Viaplana and E. Miralles at Plaza de la Estación de Sants are all the most convincing evidence of how these object/monuments contribute to characterize the city. *City lighting* creates on its own the character of a public space at night. Let's remember many spaces are utilized at night as well. The trouble is that, by applying the absurd principle of «more is the same as better», artificial lighting of urban spaces often becomes a sort of bland homogeneous steam. In such cases, lighting is conceived of as a mechanical and restless application of standards that is forgetful of the fact that «darkness is necessary to create a handsomely illuminated space.»¹ And the same could be said of water—an element capable of evoking countless effects—and green areas, an age-old discussion. But this is neither the time nor the place to exhaust all aspects of a topic that is

1

2

3

Rehabilitació del Moll de la Fusta

Rehabilitation of the Moll de la Fusta

EMPLAÇAMENT / SITE:
Passeig de Colom, Barcelona.
ARQUITECTE / ARCHITECT:
Manuel de Solà-Morales.
1981-1986

1 Anàlisi de la modificació i ordenació de les diverses vies de circulació.
Analysis of the remodelling and layout of the different thoroughfares.

2 Secció transversal.
Cross section.
3 Planta general.
General plan.

na, i cerquen la traducció de l'anàlisi històrica a criteris operatius. De totes passades, aquesta recerca meritòria de *patterns* acaba molt sovint en frustració: la novetat de les funcions a resoldre i la singularitat dels nous contextos fan difícil l'aplicació de «tipus espacials urbans». Més que mai l'arquitecte se sent desproveït de referències.

2. El recull de projectes i obres que se citen constitueix un extracte subjectiu (en art, la descoberta de la rellevància sempre ho és) de molt del realitzat els darrers dos anys. La diversitat i complexitat pròpia dels llocs urbans i la naturalesa heterogènia de les iniciatives fan impossible l'establiment de criteris d'avaluació de caràcter general. La plaça de l'Estació de Sants, la remodelació del Moll de la Fusta o la plaça de St. Domènec a Girona requereixen, en tant que projectes i obra, una interpretació particular, derivació del fenomen particular que representen. Cal seguir, com aconsellava E.N. Rogers, el mètode del «cas per cas».

El Moll de la Fusta. Arquitecte: Manuel de Solà-Morales. El projecte del Moll de la Fusta ha casat dues exigències en aparença contradictòries; donar solució a la Ronda Litoral en el seu tram més difícil i establir una millor relació de la ciutat amb el mar, condicionant la major part de les 9 Ha reordenades, per a l'ús obert dels ciutadans. I això, no és cosa de bruixots sinó mèrit d'un projecte urbanístic meticulós. L'arquitecte ha desfet la prèvia i barroera suma de vies de circulació i, com qui esfilagarsa una veta, les ha recompostes a cotes diferents, en funció del propi caràcter de cada via. D'aquest procés n'ha resultat una secció transversal complexa, però que permet el compliment de les fortíssimes exigències circulatòries, sense que es frustri la idea de crear tot un sistema d'espais públics que apropin, sense entrebancs, la ciutat baixa al mar. Aquest sistema, constituït per tres grans elements longitudinals: el Saló de Colom que recupera la seva simetria, la balconada sobre el port i la plataforma del moll, configura l'aportació més valuosa d'aquesta Barcelona «reconstruïda». Cadascun d'aquests components té la seva identitat, però el més interessant és que de l'addició projectual de tantes coses diferents en resulta finalment una de sola (principi bàsic de tota composició): el lloc genèricament denominat «Moll de la Fusta». El temps en farà un nou símbol de la ciutat i amb la realització de la darrera fase del lúcid avantprojecte global (que sortosament preveu l'enderroc de l'actual Moll d'Espanya) s'aconseguirà la definitiva recuperació d'una imatge mediterrània per a Barcelona.

La plaça de l'Estació de Sants. Arquitectes: Helio Piñón, Albert Viaplana, Enric Miralles. «Al girarme me di cuenta de que toda la ciudad estaba llena de cosas parecidas y comprendí que eran maravillosas»². L'observació de Lluís Clotet porta en ella mateixa el re-

as hazardous as it is difficult. To create a new order based on these components, designers turn to the history of architecture and urban form. They seek for criteria that work in their historical analyses. In any case, this praiseworthy search for patterns often proves frustrating: the novelty of the problems to be solved and the uniqueness of each context make it difficult to apply «urban space types.» More than ever before, modern-day architects feel deprived of points of reference.

2. Of the many projects and works undertaken during the last two years, this compilation is made on a subjective basis (in art the discovery of relevance is always subjective). The diversity and complexity of the sites and the heterogeneous nature of the proposals make it impossible to establish general criteria of evaluation. Plaza de La Estación de Sants, the reorganization of Moll de la Fusta or Plaza Sant Domènec in Girona must be interpreted as projects created by their respective situations. Heeding the advice of E.N. Rogers, these projects must be studied on a case-by-case basis.

El moll de la fusta (the wooden wharf). Architect: Manuel de Solà-Morales. This project has blended together two apparently contradictory requirements: resolving the most difficult stretch of the seafront promenade and finding the best possible way to link the city to the Mediterranean, while, at the same time, reconditioning most of the 9ha for public use. And there was no witchcraft; but only the strength of a meticulous urban design project. The architect has entirely changed the existing haphazard road network and, very much like unravelling a ribbon, he has reorganized them on different levels according to the function and character of each road. The section shows a very complex scheme which, while meeting the circulation requirements, does not impair the network of public spaces that gradually link the city to the Mediterranean. This scheme is based on three points of reference: Saló de Colón, or Columbus Hall, whose symmetry is reinstated; the series of balconies overlooking the port; and the platform of the wharf which is the most valuable contribution to this «reconstructed» Barcelona. Each of these elements has its own character, but the most interesting thing is that they all add up to one overall item (as is basic to all sorts of composition): the site usually known as Moll de la Fusta. With time it will become a new symbol of the city and, once the last phase of the overall project for Barcelona's seafront is finished (fortunately, Moll d'Espanya will also be torn down), the Mediterranean character of the city will have been reinstated once and for all.

Plaza de la estación de Sants (Sants railway station square). Architects: Helio Piñón, Albert Viaplana, Enric Miralles. «When I turned

coneixement de la millor qualitat d'aquesta plaça: la seva atmosfera poètica. És funció privilegiada de la poesia fer-nos veure d'una manera nova el món que ens envolta. Les imatges senzilles, si són noves, obren tot un món. Els arquitectes s'han alliberat del precedent i la imaginació els ha revelat imatges noves i una suma inesperada de totes elles. Sobre un sòl de granit quasi bé abstracte per la seva perfecció (més evident els dies de pluja) emergeixen la font monumental, la font làpida, el banc de marbre fosc, el corredor cobert, les marquesines, el suport d'enfiladisses, les llums, el pal·li, i dominen aquesta situació contextual a priori tan «desoladora». Però si aquestes objectes són magnífics, encara ho és més l'espai entre ells. Per un encanteri estrany apareix una tensió entre els artificis que paradoxalment ens fa sentir a l'interior d'un recinte, malgrat l'absència de murs. En aquest punt arrisco una sospita: la clau d'aquesta plaça potser està en la sensibilitat per a la proporció justa.

El misteri de l'escala es revela a l'arquitecte per sinuosos camins i malgrat els esforços de la teoria Gestalt per establir una relació exacta entre l'anatomia de l'home i la geometria, avui dia l'arquitecte encara cerca d'enxampar aquest llefiscós atribut en el pou negre de la seva intuïció. L'escala és una relació de l'espai exterior envers l'observador i també envers objectes de fora del propi espai (el cel, el paisatge). Els autors de la plaça de l'Estació de Sants ens expliquen força bé que per a la plaça no serveix la mateixa unitat de mesura que per a l'estança. La dominància de l'horitzontal, el contrast exagerat de les verticals, la indefinició dels límits, feien difícil la previsió del que Valéry anomenaria la proporció sensible. Aquí la van temptar i trobar.

Plaça dels apòstols a la Seu vella de Lleida. Arquitecte: Ignasi Miquel. L'esplanada està situada en una cota que permet la contemplació de la vasta presència del paisatge de Lleida. Per tal de posar-nos en contacte amb aquest paisatge, l'arquitecte ha amagat les barreres que podien obstaculitzar aquest nexce; l'enginyosa disposició dels cinc graons descendents fins al límit de la muralla-fortificació ens situa desprotegits davant la immensitat del lloc. La sensibilitat envers els problemes d'escala es fa patent en l'elecció d'un paviment isòtrop, de macs grossos, que evita les geometries menors i no distreu l'atenció. (Fins i tot la recollida d'aigües es dissol discretament en el terra homogeni.) Conseqüent amb la raó de ser d'una miranda, el dissenyador ha sabut potenciar amb mitjans senzills l'efecte inicial del lloc.

Pavimentació i millora del casc antic d'Ullastret. Arquitecte: Josep Lluís Mateo. La missió de l'arquitecte en aquest cas era parcial: del procés urbanitzador només calia realitzar-ne la pavimentació, és a dir, l'acte més aparent. I això no era una feina senzilla, ja que Ullastret és un nucli rural emmurallat que els segles han convertit

around and realized the whole city was full of similar things, I understood they were wonderful.»² Thus Lluís Clotet points out the main asset of this project: its poetic atmosphere. It is the privilege of poetry to make us see the world that surrounds us in a new way. New and simple images open the way for a brand new world. Architects have shed the burden of precedent and their imagination has revealed to them new images, and the unexpected result of adding every one of them up. Over a granite pavement so perfect that it is almost abstract (especially on rainy days) rise the monumental landmark, the stone fountain, the dark marble bench, the covered walk, the marquees, the pergola, the lighting, the canopy, all of which dominate an originally «desolating» context. And if these are magnificent objects in themselves, even more so are the spaces created by them. By an unusual trick of the eye, the tensions created among all these devices paradoxically make us feel indoors, though there are no walls. I would like to risk an explanation: I suspect the key to the whole square is the sensitivity in achieving the right scale.

The secret of the scale is revealed to the architect through elusive means and, despite the efforts by the *Gestalt* school to establish an accurate relation between human anatomy and geometry, modern-day architects are still busy trying to bring to the surface the resources lying at the bottom of the dark pit of their intuition. Scale is the relationship between the exterior and the onlooker and, also, with objects outside the site proper (the sky, the landscape). The authors of this project have stated that it is not possible to have the same scale on both the square and the station. The dominance of the horizontal axis, the exaggerated contrast of the vertical members, the lack of definition of the limits all made it difficult to meet what Valeri defined as a sensitive scale. In this project, they tried and succeeded.

Plaza de los Apóstoles (Square of the Apostles) at la Seu Vella, Lerida. Architect: Ignasi Miquel. The site is located high enough to contemplate the immense presence of the landscape of Lérida. The architect has camouflaged any obstruction in the view of an onlooker. The ingenious positioning of the five steps leading down to the wall of the fortress leaves us unprotected against the immensity of the view. The sensitivity behind the treatment of the project's scale is revealed by the choice of an isotropic pavement using large cobble stones which keeps our minds from wandering after minor patterning. (Even the problem with the drainage of rainfall is solved by blending it discreetly into the pavement). Consistent with A. Miranda's *raison d'être*, the designer has skilfully utilized simple resources to potentiate the site's original effect.

Paving and improvement of the old quarter of Ullastret Architect:

en monument històric. Amb una coratjosa idea de la rehabilitació, J.Ll. Mateo ha afegit un sòl, concebut com una filigrana arquitectònica, en aquest vell monument. La complexitat espacial d'una vila d'aquestes característiques proporciona abundància d'irregularitats i llocs sense parell: en cada moment la relació de l'arquitectura popular amb el terra esdevindrà objecte de reflexió. El contrast entre l'ordre projectat del paviment i la discontinuïtat irregular del lloc s'accentua expressivament. Aquí no hi ha problema insignificant, el detall supera el panorama. La impressió d'obra minuciosament acabada s'aconsegueix a força de fer un projecte de cada aresta, intersecció de plans o buit —només cal veure la delicada relació de la ronda exterior amb la muralla— autonomitzant ambdós projectes. Un itinerari amb el cap baix és una capsa de sorpreses; una barana seient sobreposada al vell mur, una rigola-embornal que es fon amb el sòl, la intersecció d'un prisma regular amb una roca, la ceràmica que discretament es fa rombal..., i de sobte, la imponent catifa de pedra de Girona deixada a la serra que emfàticament se sobreposa al senzill paviment de pedra de marès i ens condueix al temple. Potser aquesta actitud tan fragmentària, tan «scarpiana» si se'n permet, l'arquitecte l'ha adoptada en la confiança que el complex ordre morfològic i arquitectònic de l'entorn atorgarà al seu projecte l'estructura necessària. Potser ha anat massa enllà, però... valia la pena.

Reutilització de la muralla i plaça de St. Domènec a Girona. Arquitectes: Bosch-Tarrús-Vives. La muralla de Girona ja fa molts anys que no es pren gaire a la valenta la seva funció original. La reutilització d'aquesta arquitectura civil com a espai públic sembla doncs força enraonada. És curiosa la metamorfosi d'aquest monument: primer fortificació fàtua, més endavant objecte d'una memòria col·lectiva que havia perdut el sentit d'aquest valor, i avui mirador de la ciutat i motiu de passejada satisfeta. El canvi d'ús el suggereixen Bosch-Tarrús-Vives amb la construcció d'uns nous accessos de maó, d'imatge nova i potent. A les realçades torres de defensa els han posat capell; una estructura lleugera, que fa explícit el nou caràcter civil d'aquests ara miradors, per fi ha consolidat el mur redefinit al seu coronament, que és alhora barana protectora d'un passeig solitari en una situació privilegiada.

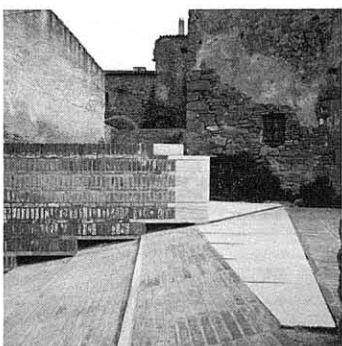
La plaça de Sant Domènec, situada a la part alta del nucli antic de Girona, s'ha fet gran i ha modificat el seu ordre. Una intervenció lleu però sensible en totes les seves parts. Només em referiré a la barana-pèrgola, objecte preciós que filtra la imatge de Girona, i a l'elemental però eficaç solució del paviment.

I em caldria citar la reordenació del passeig de Mar de Badalona d'A. Soldevila amb un paviment corb de formigó de perfecta execució, la pavimentació amb llambordes de la plaça d'Amer de Bosch-

Josep Lluís Mateo. What the architect was commissioned to do was not a whole scale project, but only to renovate the pavement, which is the most evident part. It was not an easy task as Ullastret is a walled-in town which has become a historical landmark in time. Guided by a courageous concept of renovation, J.Ll. Mateo has laid down a pavement that is understood as a sort of architectural filigree on this old monument. The complexity in a town of these characteristics abounds in irregular and unique spaces: the relationship between popular architecture and the particular site is, in every instance, a matter of reflection. There is an expressive emphasis of the contrast between the intent of the project and the discontinuity of the site. There is no problem that is too minor here; details override the overall landscape. The impression of a meticulously finished work is obtained by making every edge, every intersection of planes or every empty space a project in itself. You only have to see the delicate relationship of the outer belt with the wall which makes both elements independent. If you walk around looking down at the pavement, there are many surprises awaiting: a railing casually set on the old wall, a gutter and drain outlet blended into the pavement, the intersection of a regular prism and a rock... and, all of a sudden, the imposing Gerona stone pattern emphatically superimposed on the simple sandstone bed that leads to the church. Perhaps Mateo adopted this fragmentary attitude—so Scarpian, if I may say so myself—trusting that the complexity of this morphological and architectural order would provide the necessary structure to his project. He may have taken it too far... but it was worthwhile.

Reutilization of the wall and St. Domènec square in Gerona. Architects: Bosch, Tarrús, Vives. It has been many years since the original function of the wall has not been taken seriously. The reutilization of this civil architecture as a public space thus seems very reasonable. It is curious to observe the successive transformation of this landmark: first a fatuous fortress; later a collective memory which no longer had this meaning; and now a belvedere of the city and a favorite promenade. This last function is suggested by Bosch, Tarrús, and Vives by inserting a series of new modern-looking imposing brick accesses. The defense towers have been covered: a new light-weight structure enhances their character. Sided by these towers, the wall is finally consolidated and thus becomes the protective screen of a promenade which enjoys a privileged location.

Located in the highest part of the Gothic Quarter of Gerona, Sant Domènec Square has been extended and rearranged. This project did not affect the square deeply but, nonetheless, all its parts revealed a great sensitivity. I would like to mention only the pergola/railing, a handsome object that filters the image of Gerona,

Espanyol-Frigola-Hereu, la plaça de la Figuereta de M. Brullet i el conjunt d'operacions endegades en el sistema d'espais lliures de Mataró, projectades per la Secció d'Arquitectura i Disseny Urbà del mateix Ajuntament.

3. La vella història de les nostres ciutats ha produït àmbits-símbols, de tota mida i geometries (de les rambles fins als fossars), el nostre temps cerca, a poc a poc, els seus i aquests que avui presentem potser serien part de les hipotètiques representacions que imaginàvem al principi. Un efecte anàleg els qualifica: són llocs de la ciutat que semblen fets exprés per anar a fer el bado. Indrets casuals o concebuts on es pot caminar amb aire de babau, aturar-se, observar la gent, sentir l'encís de l'entorn artificial i percebre a la fi aquell atribut inefable que anomenem identitat urbana. Badoquejar exigeix aquests àmbits propicis, útils però sobretot bells. Espais-figura que per la seva qualitat simbòlica revelin aquells aspectes profunds de la nova realitat urbana, que es neguen a ser traduïts per qualsevol altre mitjà de coneixement. Avui l'arquitecte torna a ser el responsable de la seva definició. Caldria que s'apropés a les seves formes amb el neguit que tan bé expressa el mateix L. Khan:

«El valor representatiu dels espais urbans m'ha preocupat sovint, perquè tinc por que hàgim perdut el sentit d'aquest valor, obsessionats com estem per la inestabilitat de les coses i la recerca de progressos nous. És urgent doncs que arribem a una nova concepció de les places, noves esplanades on la gent es podrà recrear amb les seves aspiracions i necessitats.»³

1. Kevin Lynch. *La planificación del sitio*, Ed Gustavo Gili. Barcelona, 1980.
2. Lluís Clotet, *Arquitecturas Bis.*, 45, pàg. 5.
3. Romualdo Giurgola, *Louis I. Khan*, Zurich, 1978.

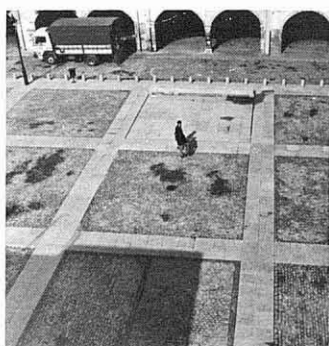
and, also, the elementary but efficient solution found for the pavement.

I would also like to mention the reorganization of the seafront promenade at Badalona by A. Soldevila (exquisitely done and including a curvilinear concrete pavement); the paving of Plaza d'Amer by Bosch, Espanyol, Frigola, and Hereu; Plaza de la Figuereta by M. Brullet; and the series of projects for the urban spaces of Mataró commissioned by the Architecture and Design Office of the Township of Barcelona.

3. The age-old history of our cities has created symbols of all sorts—from Las Ramblas to cemeteries. Our age has been searching for symbols of its own and the projects included in this paper could perhaps become part of those hypothetical maps discussed above. They qualify for this because they seem to be intentionally made to lounge around in: casual atmospheres (intentional or not) where one can stroll around, stop, sit down, watch people pass by, experience the charm of the artificial atmosphere and, eventually, that other ineffable characteristic called urban identity. Leisure depends on places that are useful but, above all, handsome, i.e., spaces whose symbolic quality reveals the new urban character, spaces that refuse to be translated into—or by—any other field of knowledge. Architecture is once again starting to be responsible for their creation and it should approach their form bearing in mind the feeling so well expressed by L. Khan:

«The representational value of urban spaces has often been a matter of concern for me as I fear that, obsessed as we are by the instability of things and the search for developments, we may have lost this value. Thus, we urgently need to find a new concept of squares, new esplanades where people may enjoy themselves and express their needs and aspirations.»³

1. Kevin Lynch. *Site Planning*, Massachusetts; *La planificación del sitio*, Ed. Gustavo Gil, Barcelona 1980.
2. Lluís Clotet, *Arquitecturas Bis* Nº 45, p. 5.
3. Romaldo Giurgola, *Louis I. Khan*, Zurich, 1978.

Enric Serra i Riera
L'Hospitalet, 1948
Obtingué el títol d'arquitecte a l'ETSAB el 1974.
Conjuntament amb l'arquitecte Lluís Vives és autor de nombrosos projectes d'ordenació urbana a poblacions del Maresme i del Vallès. Professor d'Urbanística a l'ETSAB. Des de 1975, en el marc del Laboratori d'Urbanisme d'aquest centre, ha realitzat diverses obres de recerca en el camp de l'anàlisi i projectació urbana.

Enric Serra i Riera
L'Hospitalet, 1948
Architect. Graduate of ETSAB in 1974. Jointly with the architect Lluís Vives, he is the author of numerous projects of urban layout in many towns in Maresme and Vallès. He is a professor of Urban Design at ETSAB and in the workshop of Urban Design. He has carried out several research projects in the area of urban analysis and design.

Ordenació de la Plaça de Sants

Layout de Sants Square

EMPLAÇAMENT / SITE:

Plaça de Sants. Barcelona.

ARQUITECTES / ARCHITECTS:

Helio Piñón, Albert Viaplana.

COL·LABORADOR / COLLABORATOR:

Enric Miralles. Arquitecte / Architect.

DATA PROJECTE / PROJECT DATE:

1982

DATA EXECUCIÓ / CONSTRUCTION DATE:

1983

PROMOTOR / PROMOTER:

Servei de Projectes Urbans de

l'Ajuntament de Barcelona / The Urban

Projects Service of the Township of

Barcelona.

CONSTRUCTOR / CONSTRUCTION BY:

Dragados y Construcciones S.A.,

Catalonia S.A.

«Al principi ens vam sentir desolats. Qui conegui el lloc on havíem de treballar ho comprendrà. Però no ens vam queixar gaire; ni tan sols ens vam considerar que, a partir d'aquell moment, sols el projecte havia de guardar els sentiments que el lloc encetés; l'astúcia és indispensable en el nostre ofici, i el silenci n'és una de les formes. Amb un somriure astut vam planejar una superfície horitzontal per unir totes les parts, fins i tot les més intractables, com podria fer-ho un camí tan ample com llarg.

Però, fins i tot els carrers existents es van perdre en aquell desert, i el caminant no va tenir més remei que quedar-se immòbil. Per una banda, sentia la necessitat d'estendre's per trobar l'equilibri, com l'aigua vessada en el pis; però sabia que la quietud, com abans el silenci, fa que el que abans era lluny ara sigui a prop, que el que era tancat ara sigui obert, que allò que era inanimat es posi en moviment, que les coses se situïn davant, darrera, dalt, sota, dintre o fora; fa que se senti el silenci com un crit, i el soroll com una remor, perquè, per un instant, ell serà el centre de totes les coses.

L'aigua escampada es va reduir a una taca a terra, i el terra es va corbar com una cosa deixada massa temps al forn. El més singular va ser que, com més ens concentràvem en cada part del projecte, més buida apareixia la ciutat, més espai s'obria al dubte, a allò oposat al que allí s'afirmava, i més lluny eren els arquitectes i la història.

Malgrat tot, la desolació és ara suportable.»

«In the beginning we felt a certain desolation, as anyone familiar with the site where we had to work will understand. But we couldn't complain; in fact, we didn't. We considered that, from then on, the project had only to reflect the feeling suggested by the site.

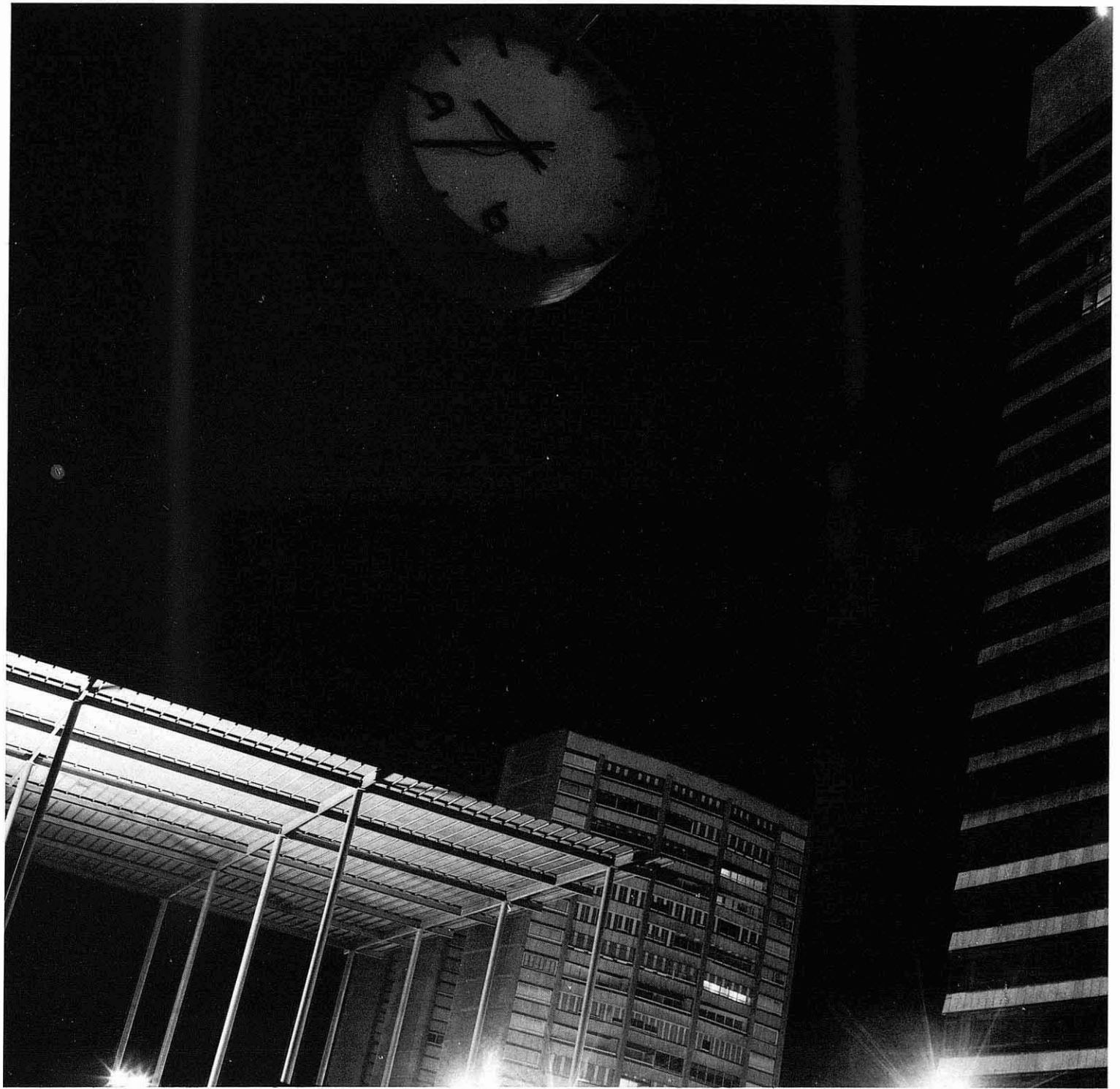
Craftiness is indispensable in our trade, and silence is one of its forms. With a cunning smile on our faces, we devised a flat surface to embrace all the elements—even the most difficult—as, for example, only a road as wide as it is long could.

«But even the existing streets were engulfed by that desert, leaving the passer-by no choice but to remain motionless. In one respect he felt the need to spread out—as if water—in order to find a balance; but, in another sense, he knew that stillness—as silence had before—had the power to bring the distant closer, to open what had formerly been closed, to set the static in motion, to put things simply in front of, behind, above, below, inside or outside; silence becomes a scream, noise becomes a murmur because, for an instant, he is the center of everything.

«Spilt water became a mere stain on the ground and the floor warped like something left too long in the oven. And the most outstanding thing was that the more we concentrated on each part of the project, the emptier the city seemed to us, the greater was our doubt as to whether what we were attempting was right or not and the more distant both architects and history appeared to be.

«And yet, desolation was now tolerable.»

Reportatge fotogràfic: Manuel Esclusa.
Photographic report: Manuel Esclusa.

Plaça dels Apòstols

Apostles' Square

EMPLAÇAMENT / SITE:

Lleida.

ARQUITECTE / ARCHITECT:

Ignasi Miquel.

DATA PROJECTE / PROJECT DATE:

1982

DATA EXECUCIÓ / CONSTRUCTION DATE:

1982

PROMOTOR / PROMOTER:

Direcció General d'Arquitectura i

Habitatge de la Generalitat de

Catalunya / The Architecture and

Housing Office of the Generalitat of

Catalonia.

CONSTRUCTOR / CONSTRUCTION BY:

Puigdevall.

Es tractava d'ordenar l'espai del davant de la Porta dels Apòstols. Una superfície d'uns 1.300 m², delimitada pel claustre de la Seu i les muralles.

L'objectiu era resoldre el tractament d'aquesta superfície, que es manifesta com un pla infinit, i l'acord amb les muralles que l'envolten.

Una vegada delimitat el camp d'intervenció, i mogut pel respecte a l'arquitectura circumdant, vaig creure convenient mantenir el perfil de la muralla a una mateixa cota, sense afegir-hi elements «estrany», rebaixant l'acord mitjançant cinc esglaons perimetrals.

El material escollit per a la pavimentació és l'empedrat de grava. Es va seleccionar perquè no era un material aliè dins el context, facilitava els acords i possibilitava l'homogeneïtat en actuacions successives.

The program called for organizing the area in front of the Gate of the Apostles, a 1,300 sq.m. space surrounded by the Cloister of Seu and the walls of the city.

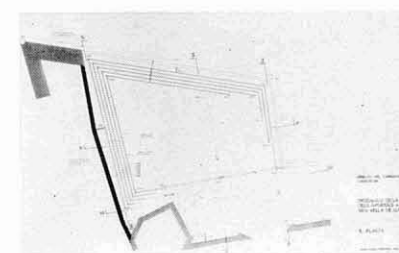
The goal was to find a solution for this surface, which seems like an infinite plane, and to solve its union with the surrounding walls of the city.

Having identified the objectives and considered the architecture surrounding the site, I believed it was desirable to maintain a uniform height for the walls and avoid attaching «foreign» elements. The connection between wall and ground is facilitated by five steps.

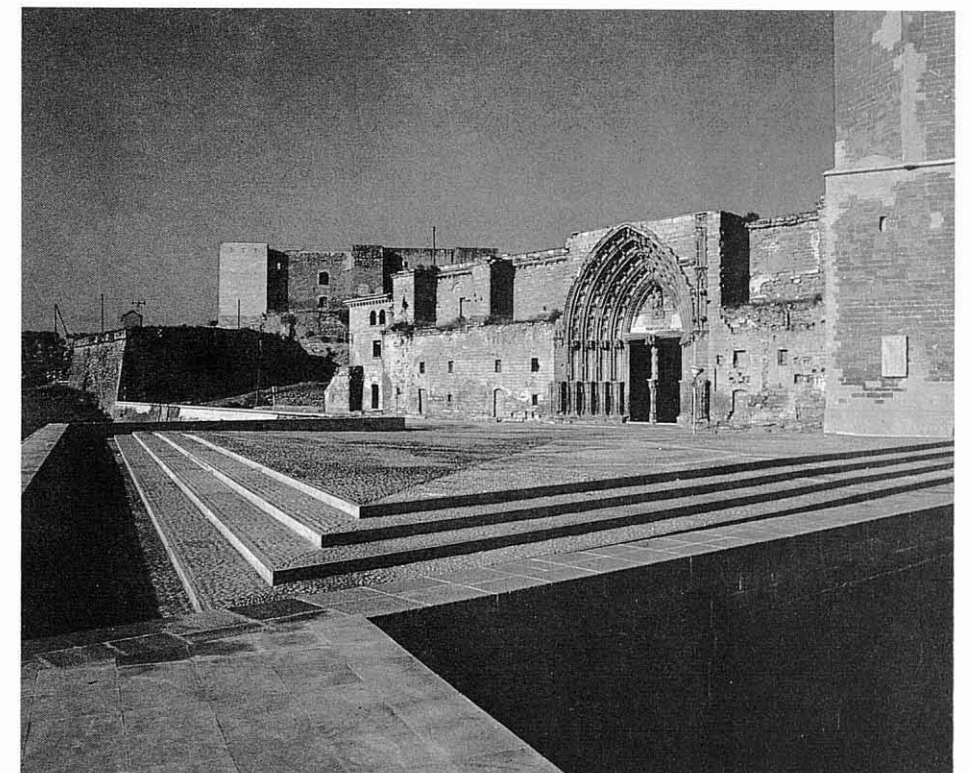
Gravel slabs were chosen for the pavement. They are consistent with other materials of the site, easily set in place and open the way for homogeneity in any future interventions.

Secció transversal.
Cross section.

Plànol de situació del conjunt.
Situation plan of the complex.

**Urbanització de la vila
d'Ullastret**

Development of Ullastret

EMPLAÇAMENT / SITE:

Ullastret. Girona.

ARQUITECTE / ARCHITECT:

Josep Lluís Mateo.

COL·LABORADORS / COLLABORATORS:

Carles Fuente. Enginyer de camins /

Civil engineer.

Mariano Lavall. Aparellador / Surveyor.

DATA PROJECTE / PROJECT DATE:

1982

DATA EXECUCIÓ / CONSTRUCTION DATE:

1982-85

PROMOTOR / PROMOTER:

Direcció General d'Arquitectura i

Habitatge de la Generalitat de

Catalunya / The Architecture and

Housing Office of the Generalitat of

Catalonia.

CONSTRUCTOR / CONSTRUCTION BY:

Construccions Collet.

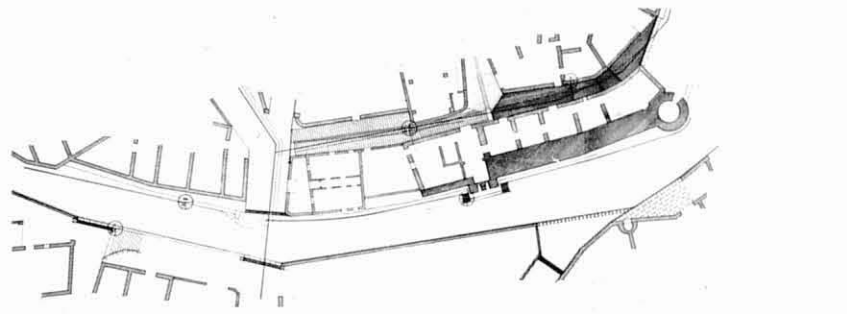
Ullastret, com tants altres cases medievals, es caracteritza per la juxtaposició d'elements inconnexos, fruit d'actuacions i de lògiques diverses. El projecte d'urbanització ha volgut seguir aquesta fragmentació característica de la ciutat medieval, intentant accentuar la singularitat de cada element. Això ha dut a una utilització, potser excessiva, de materials i de formes diverses, que van ser pensats com ajustats al lloc i al problema específic.

El projecte també ha volgut ser molt estricte amb la lògica enginyeril que l'obra pública suposa, en què les rasants, la recollida de l'aigua, la construcció, es veuen com una estructura profunda que unifica la varietat dels acabats i ens allunya del pintoresquisme escenogràfic que tantes intervencions sobre l'antic posseeixen.

En definitiva, el projecte ha volgut explorar la possibilitat de coexistència d'una voluntat sistemàtica, ordenadora i abstracta amb l'atenció sensible a cada una de les formes i llocs concrets amb què es constitueix la realitat.

Like many other medieval urban centers, Ullastret is characterized by unrelated juxtaposed elements which stem from diverse interventions and points of view applied to the urban scheme of the town. The present development intends to follow the guidelines established by this characteristic fragmentation of medieval cities by trying to highlight the uniqueness of each individual element. This has led perhaps to an excessive utilization of differing materials and forms which were conceived of to adjust to the particular place and problem.

The intention has been to explore the possibilities of combining system, order and abstraction with a sensitive reflection on each individual form and place that make up the town's reality.

Detall dels acords en el paviment.

Detail of the points of union in the paving.

Plànol de detall de l'actuació en un sector de la vila.

Plan of detail of work in one sector of the town.

Rehabilitació de la muralla

Rehabilitation of the wall

EMPLAÇAMENT / SITE:

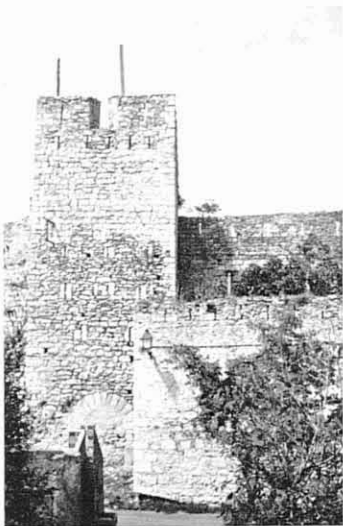
Girona.

ARQUITECTES / ARCHITECTS:

Jordi Bosch, Joan Tarrús, Santiago Vives.

DATA PROJECTE / PROJECT DATE:

1983

Ordenació de la Plaça de Sant Domènech

Layout de Sant Domènech Square

EMPLAÇAMENT / SITE:

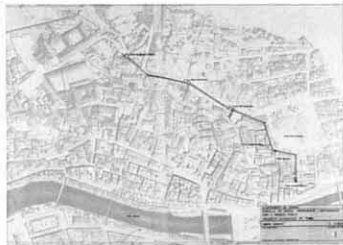
Plaça de Sant Domènech. Girona.

ARQUITECTES / ARCHITECTS:

Jordi Bosch, Joan Tarrús, Santiago Vives.

DATA PROJECTE / PROJECT DATE:

1981

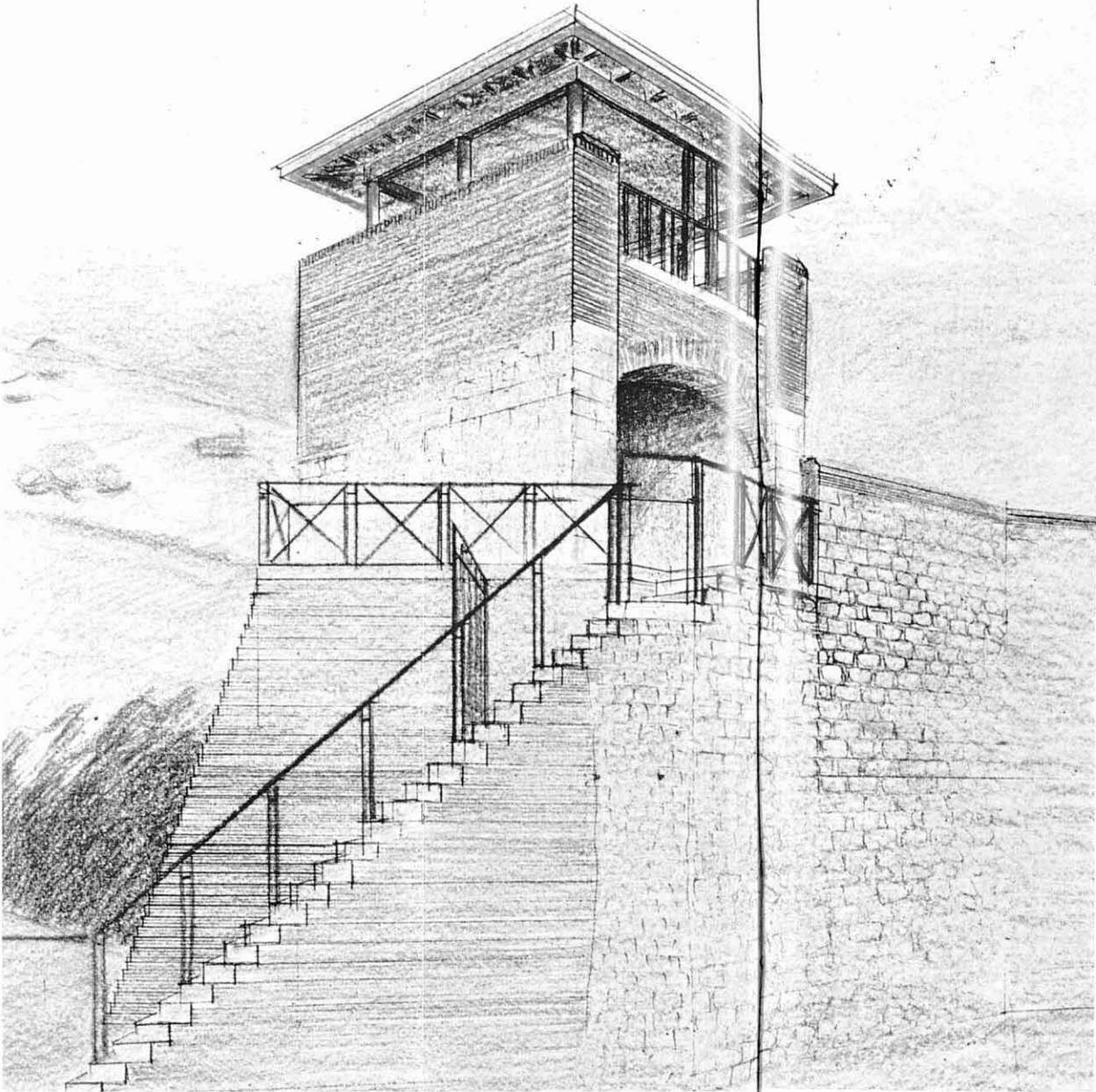

Vista d'una de les antigues torres abans de l'actuació.

View of one of the old towers as it was formerly.

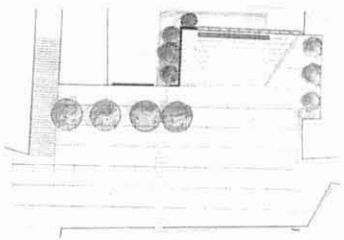
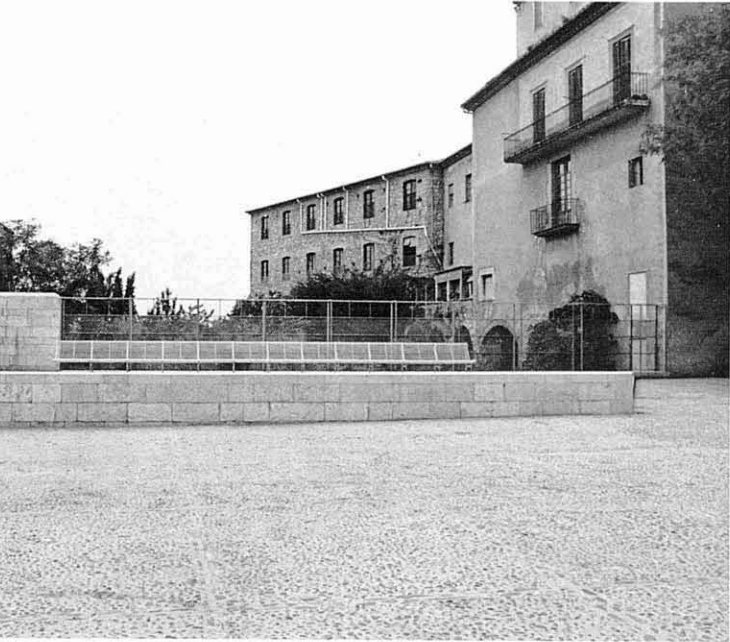
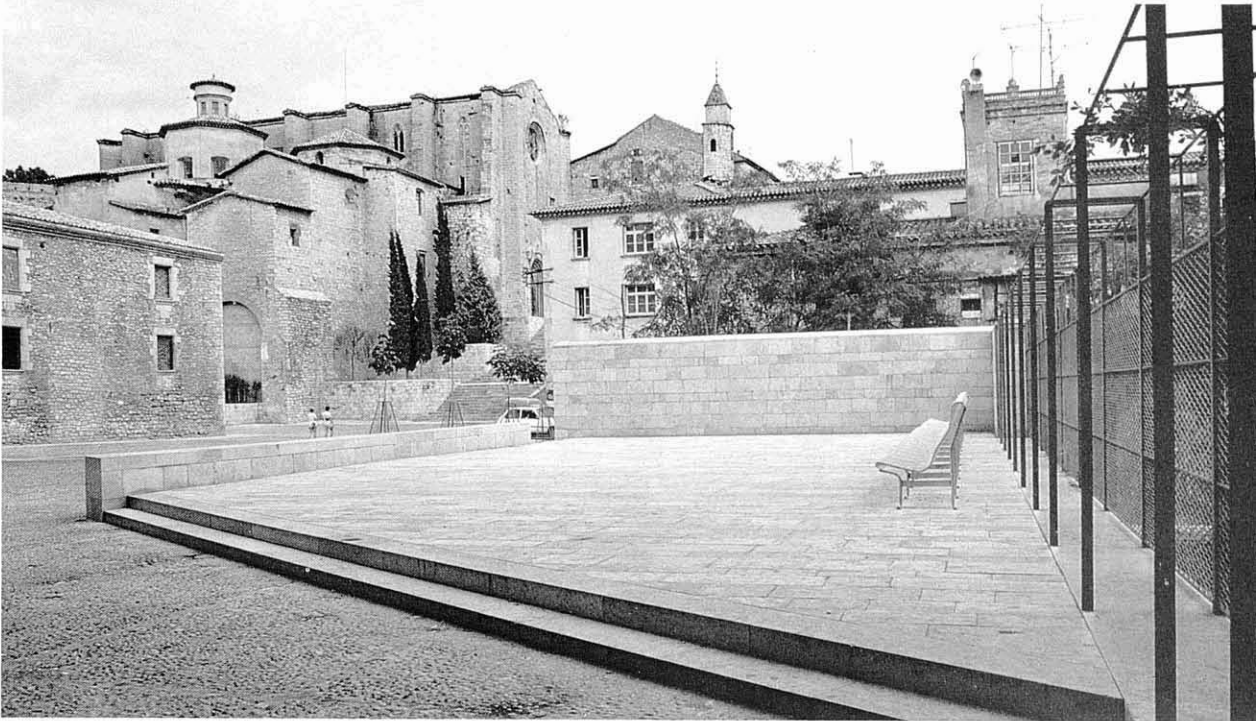
Detall del camí de Ronda al llarg de la muralla.

Detail of the sentry walk along the city wall.

Projecte de remodelació de l'escala i de la Torre General Peralta. Perspectiva.

Remodelling project for the staircase and the Torre General Peralta. Perspective.

Vista de l'angle format per la pèrgola estreta i el mur.

View of the corner formed by the narrow pergola and the wall.

Vista general del conjunt.

General view of the complex.

Plànol d'ordenació.

Layout plan.

1 **Plaça Major d'Amer**

The Main Square of Amer

EMPLAÇAMENT / SITE:

Amer. Girona.

ARQUITECTES / ARCHITECTS:

Carles Bosch, Joan Lluís Frigola,

Francesc Hereu, Quim Espanyol.

DATA PROJECTE / PROJECT DATE: 1980

1

2 **Plaça de les Figueretes**

Les Figueretes Square

EMPLAÇAMENT / SITE:

Mataró. Barcelona.

ARQUITECTE / ARCHITECT:

Manuel Brullet.

3 **Millora de la Rambla-**

Passeig Marítim

**Upgrading of the Seafront
Avenue**

EMPLAÇAMENT / SITE:

Badalona. Barcelona.

ARQUITECTE / ARCHITECT:

Alfons Soldevila.

DATA PROJECTE / PROJECT DATE: 1982

2

3

3